

Martin Jonáš

**FENOMÉN
ANGELA
MERKELOVÁ**

Portrét jedné éry

Argo

Martin Jonáš
Fenomén Angela Merkelová
Portrét jedné éry

Přebal s použitím fotografie Filipa Singera
navrhl a graficky upravil Martin Radimecký.

Předmluva Jakub Szántó.

Jazykový redaktor Jiří Popiolek.

Korektury Jiří Podzimek.

Odpovědná redaktorka Markéta Nová.

Technická redaktorka Saša Švolíková.

Vydalo nakladatelství Argo, Miličova 13, 130 00 Praha 3,

www.argo.cz, roku 2021 jako svou 4701. publikaci.

Sazba Martin Radimecký.

Vytiskla tiskárna Protisk.

Vydání první.

ISBN 978-80-257-3598-5

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod Kosmas

Sklad: Za Halami 877, 252 62 Horoměřice

Tel.: 226 519 383, fax: 226 519 387

E-mail: odbyt@kosmas.cz

www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit

v internetovém knihkupectví www.kosmas.cz

Prolog

Odchází Angela Merkelová. Kdo vlastně odchází?

Svět právě přihlíží něčemu, co by se dalo označit za kroniku předem ohlášené smrti jedné historické éry. Už s tříletým předstihem bylo jasné, že toto dlouho vyhlášené finále bude doprovázet úklid v chladně modernistickém vládním paláci, vzdáleném necelé tři hodiny jízdy od českých hranic. Mezi tradičně prostořekými Berlínany je tato budova známá jako „Pračka“, protokolární úředníci ale dávají přednost vznešenější přezdívce „Bílý dům na Sprévě“. S oblibou dodávají, že dokáže zastínit sídlo amerických prezidentů – když ne proslulostí, tedy alespoň sedminásobnou rozlohou.

Obří je i místnost v sedmém patře, vévodící komplexu tří set padesáti kanceláří, které poskytují zázemí pro půl tisíce úředníků. Takzvaný „kokpit Německa“ svým bohatým prosklením skutečně připomíná leteckou kabinu, ovšem kabinu o rozloze sto padesát metrů čtverečních.

Podsaditá žena s očima, které při osobním kontaktu září mnohem jasnější modří, než jakou dokážou zprostředkovat televizní kamery, předá svému nástupci mohutný, čtyři metry dlouhý a jednu tunu vážící černý psací stůl. Nebude to vyžadovat velké stěhování. U tohoto monstra, které zdělila po svém předchůdci Gerhardu Schröderovi, totiž drobná politička sedávala zřídka a nerada, zpravidla jen když telefonovala zahraničním státníkům. Dávala přednost mnohem menšímu stolu hned za dveřmi do své pracovny.

Nebude třeba ani svést obrazy. Díla svého oblíbence Emila Noldeho nechala dlouholetá paní této místnosti odstranit, poté co se její volba umělecké výzdoby stala terčem kritiky. Nolde

byl totiž nejen vynikající umělec, ale také přesvědčený nacista. Mocná politička se tehdy podřídila neméně mocnému hlasu lidu. Jak uvidíme, ne poprvé a ne naposledy.

Doktorka přírodních věd Angela Dorothea Merkelová opouští své pracoviště a post po předlouhých šestnácti letech. Nechává za sebou jinou Evropu a jiný svět. Svět proměněný jejími činy, a jak říkají kritici, ještě více proměněný důsledky její nečinnosti.

V řeči klasických parametrů moci odchází lídr země s osmdesáti třemi miliony obyvatel, která disponuje největší ekonomikou Evropy a armádou s třemi sty tisíci mužů a žen.

Existuje ale i jiný, osobnější pohled na věc. Odchází nejzkušenejší politik Západu. Čtyři francouzští prezidenti, sedm českých premiérů, osm italských šéfů vlád a dva papežové. To je jen část státníků, kteří na historické jeviště vpluli a převážně ho zase opustili, zatímco part německé kancléřky hrála tatáž osoba. Její know-how patřilo ke koloritu diplomatických salonů světa. Řada účastníků Evropských rad vzpomíná na zásadní, byť neformální roli političky, která zažila všechny své soupeřníky v okamžiku, kdy nastupovali do funkce a teprve se učili pravidlům hry.

A navíc odchází politička, která víc než kdokoliv jiný ze světových státníků rozetnul vedví veřejné mínění obyvatel České republiky.

Češi a Angela Merkelová

Na vášnivou lovestory to nevypadalo nikdy. Že to ale skončí otevřenou nenávisí, alespoň u části české veřejnosti, tomu na začátku také mnoho nenasvědčovalo.

V prvních letech vlády vzbuzovala Angela Merkelová v Česku směs sympatií a nezájmu. Většina Čechů jí držela podle tehdejších průzkumů palce, mimo jiné proto, že coby žena pronikla do patriarchálních sfér světové politiky. Se staršími generacemi Čechů navíc sdílela zkušenost života v komunistické totalitě. Při jejich prvních oficiálních návštěvách Prahy, politicky nijak

dramatických, média dosucha lisovala kapky zajímavostí z nepřiliš šfavnatých historek o vědeckých pobytech Angely Merkelové v normalizační Praze. Opakovaně se psalo o poměrně vřelém vztahu s jejím tehdejším profesorem a pozdějším předsedou Akademie věd Rudolfem Zahradníkem, stejně jako o tom, že by si na jazyky neobyčejně talentovaná politička dokázala ve stavu krajní nouze objednat v české hospodě vepřový řízek, neboť obstojně zvládla i nástrahy českého „ř“.

Když ale Angela Merkelová přiletěla na návštěvu Prahy v roce 2016, předcházela dosednutí speciálu luftwaffe na letiště Václava Havla průzkum veřejného mínění. Ukázal, že Češi považují Angelu Merkelovou za politika nebezpečnějšího, než byl v té době v jejich očích Vladimir Putin. Od okupace Krymu přitom tehdy uběhly jen necelé dva roky. Přestože se naladění české veřejnosti vůči německé kancléřce v následujících letech mírně zlepšilo, stále se dělí o poslední příčky oblíbenosti s ruským nebo čínským prezidentem.

Kde se stala chyba? Pochopitelně v době migrační krize. Českou veřejnost opanoval mýtus takzvaného „pozvání migrantů“, které se, jak uvidíme, v doslovné formě nikdy neodehrálo. Z této legendy vyvěrá něco jako protektorátní dějství, pocit, že ve vztahu s německým sousedem jde sedmdesát let po skončení druhé světové války opět o přežití. Stejně jako Adolf Hitler i Angela Merkelová byla označována za existenční hrozbu pro český národ.

Toto vyprávění má dvě verze. V jedné figuruje naivní, hloupá či ideologicky zaslepená politička, která nechápe, že příval lidských mas z Blízkého východu a z Afriky zaplaví Evropu, vyvrátí její křesťanské kořeny a podkope základy ekonomické prosperity.

V ještě temnější verzi stejného příběhu hraje Angela Merkelová roli vědomé pachatelky vláčené dáblskou konspirační sítí. V německé debatě má toto vyprávění svůj protějšek v pojmu „Umvölkerung“, tedy „přenárodnění“. Má jít o záměrné nařazení evropského obyvatelstva přistěhovalci z jiných kultur, aby se ve výsledku změnilo z hrdých národů v beztvárovou masu, plastelínu

v rukou mocných, politických elit, nadnárodního kapitálu, zkorumpovaných médií a v neposlední řadě mezinárodního židovstva.

České mýty o Angele Merkelové často žijí vlastním životem, nezávislým na jejich předloze. Angela Merkelové je tak střídavě označována za komunistku i agenta mezinárodního kapitálu, organizátorku barevných revolucí hnanou nenávisť k Rusku i Putina pudlíka. Německo pak za multikulturní ráj prodchnutý všeobecnou harmonií, ale i za velkou no-go zónu, kde platí právo šaría a kde ženy nevycházejí večer na ulici.

Žena bez vlastností

V Česku se navíc vedle negativní, „černé“ merkelovské legendy vynořil i její protějšek, oslavný mýtus: příběh o bezmezně zásadové političce, o neochvějném sloupu Západu, opoře liberálních hodnot.

Oba tyto příběhy se mýlí. Češi mají tendenci kritizovat Angelu Merkelovou tam, kde je bez viny, a mlčet tam, kde si kritiku zaslouží. A pokud pozorovatel odloží ideologické brýle, zjistí, že není nijak snadné zachytit portrét ženy, která nás tak dlouho provázela našimi životy.

Heslo Jakoba Augsteina, novináře a zakladatele německého magazínu Der Spiegel, znělo „schreiben, was ist“ – psát, co je. Zkusme se ho držet, a obraz Angely Merkelové, ať už oslavný či očerňující, se rozpadne do série epizod, v nichž je kancléřka někdy aktérkou velkých dějin, zatímco jindy se jimi nechává smýkat. Potkáváme v nich dílem člověka ohebně pragmatického, dílem nepochopitelně zatvrzelého a neoblomného. Ženu občas neobyčejně soucitnou a chápavou, jindy zase odtažitou a racionální až za mez vypočítavosti.

Merkelová odchází, merkelovské Německo zůstává

Žil jsem v Německu celkem sedm let a vždy nablízku Angele Merkelové. Coby zpravodaj České televize jsem bydlel v přímém

sousedství jí vyhrazeného heliportu a průlet kancléřského vrtulníku okolo mých oken v sobotním odpolední často ohlašoval konec jejího, a tím pádem i mého pracovního týdne.

Mnohokrát jsem Angelu Merkelovou doprovázel při jejích cestách po Německu a kladl jí otázky na tiskových konferencích ve snaze prolomit převážně neprůstřelný štít její dokonalé mediální průpravy. Když představovala logo své volební kampaně, doslova jsem poklekl u jejích nohou. Ne ze servility, ale protože jen díky tomu mohl kameraman Martin Kučmin přes má ohnutá záda zachytit neobvykle detailní portrét jejího obličej.

Přes to všechno pro mě Angela Merkelová zůstává čímkoliv, jenom ne nudnou politickou figurou. Mimo jiné proto, že ona sama sice odchází, ale její dědictví s námi zůstává.

Tato kniha nechce nabídnout detailní životopis jedné z největších osobností počátku 21. století. Některé epizody a etapy jejího života nechává záměrně stranou. Bylo nutné pečlivě zvážit, která z osobních peripetií a který politický souboj jejího života portrét kancléřky dokreslí, a které ho spíše zamlží. V nemenší míře než o podobiznu kancléřky jde však o skicu její země, toho, čemu můžeme říkat merkelovské Německo.

Knihy má tři části. V první si klade obtížnou otázku, kdo je Angela Merkelová. Autor v těchto pasážích musí občas až detektivně pátrat. Jeho hledání se zaměří na určující léta dětství a mládí strávených v NDR, a také na vznik toho, čemu můžeme říkat „metoda Merkelová“ – na mocenský styl, který jí umožnil opanovat německou politiku.

V další části bude řeč o limitech moci Angely Merkelové. O hluboké ekonomické provázanosti Německa se světem, která může být stejně zdrojem síly jako též zdrojem slabosti. Zvláště když ji doplňuje chatrnost vlastní armády a hluboce zakořeněná nechuť k jejímu nasazení.

Tyto dva díly skládačky tvoří společně odrazový můstek pro třetí část knihy, která se věnuje jednotlivým kritickým momentům její vlády, tedy migrační a evropské finanční krizi, vzestupu

extremismu v Německu, vztahům s USA a Čínou. Charakter, zvyklosti a metody vlády Angely Merkelové mají odkrýt, proč se v rozhodujících momentech chovala tak či onak.

Tato kniha za mnohé vděčí lidem, kteří se jako specializovaní reportéři léta pohybovali v okolí kanclérky, a zejména na zahraničních cestách sledovali zblízka nejen její politiku, ale i osobnost. Hluboké a inspirující rozhovory s Ralfem Schüllerem, Danielem Brößlerem, Gaborem Steingartem a Melanií Amannovou pro mě znamenaly mimořádný přínos. Významný vliv na příslušné pasáže měl Robin Alexander a jeho kniha *Štvančí*, dosud nepřekonaná a v zásadních rysech nezpochybněná kronika nejvyhrocenějších momentů migrační krize.

Své roky v Německu jsem strávil pod praporem České televize a děkuji všem spolupracovníkům, kteří mě podporovali z mateřské základny, podobně jako centrála v Houstonu drží při životě astronauty NASA. Hluboké poděkování patří mým milovaným, manželce Veronice a dceři Laře. Jejich trpělivosti a podpory bylo trojnásobně potřeba zejména ve chvílích, kdy se práce na této knize a snaha reportérsky zachytit průběh pandemie koronaviru v Německu střetly s tím, že jsem se sám nakazil kovidem. Nemenší dík patří mému milovanému synu Kryštofovi, který mě tolikrát s laskavostí sobě vlastní zaháněl do postele slovy: „Tati, už nepiš.“

Kapitola první

Meklenburská sfinga

Váhající dívka na skokanském prkně

Psal se rok 1963 a u školního bazénu v nevelkém východoněmeckém městě Templin nervózně přešlapovala na skokanském prkně neohrabaná devítiletá dívka. Učitel tělocviku dostal za úkol najít talenty pro reprezentační tým NDR ve skocích do vody a chtěl vědět, kdo z dětí se odváží skočit z třímetrové výšky po hlavě.

Většina dětí skočila po nohou. Zbytek hodiny trávily tím, že se posmívaly spolužačce, která se nedokázala rozhodnout. Její váhání trvalo skoro tři čtvrtě hodiny. Krátce před zazvoněním skočila. Po hlavě.

Tehdy se ještě jmenovala Angela Kasnerová a později ji celý svět poznal pod jménem, které přijala po prvním sňatku a které si nechala i po rozvodu – Angela Merkelová.

Málokterá epizoda z dětství ji vystihuje natolik dobře. Stejně jako v okamžicích váhání na skokanském prkně i v nejvyšších patrech politiky znovu a znovu vyčkávala, analyzovala situaci, váhala, aby nakonec často nečekaně změnila směr.

Průpravu v tomto umění pečlivé kalkulace získala v dobách NDR, kdy také začíná naše pátrání.

Tajemství Angely Merkelové

V baru Axel-Springer-Hausu, centrále stejnojmenného vydavatelství, které v množství prodaných tiskovin velikostí nemá konkurenci ani v Německu, ani v Evropě, se stále zrcadlí něco

z excentrické povahy jejího původního majitele. Axel Cäsar Springer, původně ochotný mediální služebník nacistů a později zapálený antikomunista, si své obří sídlo postavil přímo na hranicích východního Berlína, aby ho soudruzi z NDR měli každý den pěkně na očích. Ve zdejší restauraci jsou vystavené například bubny z napoleonských válek nebo odštěpek berlínské zdi podepsaný Bushem a Gorbačovem. Dát si kávu ve stínu těchto trofejí se ale nepoštěstí každému, vydavatelství si až paranoidně chrání svá tajemství a dovnitř se smí jenom na pozvání.

Já pozvání mám, od Günthera Lachmanna, jednoho z elitních novinářů listu Welt am Sonntag. Od muže, který tvrdí, že rozluštil tajemství Angely Merkelové.

Opovážlivé tvrzení, kterého se v politickém Berlíně odváží málokdo. Jestli někdo ze světových politiků nerad odkrývá karty, pak je to právě dlouholetá hlava německé vlády. „Tahle politička přivedla svoji schopnost skrývat se k dokonalosti,“ píše rezignovaně na závěr svého životopisu německé kancléřky Jacqueline Boysenová. Mathias Krauß, další, kdo se pokusil o její biografii, lapidárně shrnuje: „Pokud to jen trochu jde, neříká o sobě tato žena vůbec nic.“

Slova vážená na klenotnických vahách. Pečlivě odměřené pohyby, nazkoušené za pomoci mediálních poradců. Na to, a pokud možno jenom na to, omezuje kancléřka své veřejné vystupování. Je neustále na očích, a přesto neznámá, tak blízko, a zároveň velmi daleko.

Není sice žádným tajemstvím, že bydlí v Berlíně, ve svém osobním, pronajatém bytě naproti Pergamonskému muzeu, na rozdíl od Gerharda Schrödera, který dával přednost maličkému služebnímu bytu přímo v budově kancléřství. Od veřejnosti Merkelovou nedělí masivní bezpečnostní opatření, nebo alespoň ne taková, jaká by byla patrná na první pohled. Pod jejími okny zpravidla stává oprýskaný Opel Corsa berlínské policie, jehož posádka se tváří, že prostě jen kontroluje dodržování zákazu parkování.

Není však znám případ, že by do tohoto bytu pronikla televizní kamera, mikrofon nebo novinářský diktafon. Okruh přátel jeho majitelky je úzký, omezený na ty, kdo umí držet jazyk za zuby. Někdy se mluví o „merkologii“, jako se v době studené války mluvilo o „kremlogii“, tedy o snaze proniknout na základě drobných narážek a indicií do smýšlení mlčením obestřených vládců sovětského impéria. Jedním z nejuznávanějších zdrojů takových náznaků jsou novináři, kteří cestují s Angelou Merkelovou na palubě jejího vládního speciálu na zahraniční cesty. Ve vzduchu se jim občas daří proniknout za ochranný štít, který kolem sebe kancléřka pečlivě vystavěla.

Přesto, navzdory tomu, že se pohybuje ve veřejném životě od roku 1989 a šestnáct let přímo utvářela dějiny, je mimořádně těžké odpovědět na sled následujících otázek: Kdo je Angela Merkelová? Co chce? Jak přemýšlí? Jaké základní hodnoty se promítají do její politiky?

Günther Lachmann tvrdí, že odpovědi našel, a to v dokumentech z let, kdy jen několik metrů od restaurace, kde spolu sedíme, přetínala Berlín zed' a pásmo smrti, a v jeho východní části žila mladá, talentovaná žena s doktorátem z fyzikální chemie.

Závěry, k nimž Lachmann se svým kolegou Ralfem Georgem Reuthem dospěli v knize *První život Angely M.*, jsou nesmlouvavé a dají se shrnout do dvou bodů:

- Angela Merkelová se nikdy nezapojila do opozičního hnutí v NDR, ba naopak, angažovaně přitakávala totalitnímu režimu.
- Léta strávená ve stínu berlínské zdi měla zásadní vliv na její mentalitu a budoucí politický styl.

Teze provokativní, jak už to bývá u knih s ambicí prosadit se mezi bestsellery. Některé z nezpochybnitelných faktů ze života Angely Merkelové z doby před rokem 1989 ale stojí za pozornost.

Cesta na východ

Námětem pro bestseller by se mohla stát už samotná její cesta do NDR. V září 1954 do vlaku v Hamburku nastoupila žena s košíkem, ve kterém leželo osmítýdenní nemluvně. Byla to Herlind Kasnerová se svou dcerou, budoucí kancléřkou. Hodlala překročit železnou oponu, ovšem opačným směrem než většina uprchlíků. Utíkala ze západního do východního Německa.

Emigrovat z Hamburku, který se měl stát jednou z nejbohatších metropolí na světě, do chudičkých a liduprázdných meklenburských plání, z Adenauerova západního Německa do východoněmecké diktatury, se může zdát přinejmenším bláhové. Angelin otec, evangelický pastor Horst Kasner, který svou ženu k cestě za železnou oponu přiměl, ale viděl věci jinak. „Rudého Kasnera“, jak se mu v později v NDR říkalo, nezviklalo ani brutální potlačení protikomunistického povstání v NDR v roce 1953. Když přinutil svou rodinu ke stěhování, stále ještě probíhaly politické procesy, v nichž východoněmecké soudy vyměřily tresty v úhrnné výši šest tisíc let nucených prací. Přesto považoval Kasner za nutné podpořit socialistické zřízení.

Působení otce Angely Merkelové v NDR nebylo černobílé. Stal se sice v jisté době hlásnou troubou režimu, postupně ale ze svého nadšení vystrízlivěl. Není známo, že by někoho udal, a jeho samotného takřka nepřetržitě sledovala tajná policie Stasi. Manželka Herlind nesměla vykonávat milované povolání učitelky angličtiny. Doma malou Angelu znovu a znovu nabádali k opatrnosti. Nebylo žádnou výjimkou, když se Stasi pokusila zneužít děti jako donašeče proti vlastním rodičům. Angela se učila pečlivě vážit své kroky.

To platilo i v doslovném smyslu. Holčička z fary byla sice bystrá a velmi rychle se naučila mluvit, ale jak se sama přiznává, byla také až neuvěřitelně neohrabaná a dělalo jí velké potíže naučit se chodit. Zato se naučila posílat si pro věci svého o tři roky mladšího bratra Marcuse, zatímco ona sama pohodlně trůnila na židli. Prostá chůze do schodů jí děsila ještě v pubertě. Dodnes, když vítá

Polské kořeny Angely Merkelové

Genealogie německé kancléřky nesahá jen do východního Německa, ale ještě dál na východ. Matka Herlind se narodila do významné rodiny etnických Němců, která se podílela na vládě nad dnes polským a tehdy svobodným městem Gdaňsk. Otec Horst první léta života prožil s příjmením Kaźmierczak. Jeho otec a dědeček Angely Merkelové, berlínský Polák, si jméno na Kasner poněmčil až v roce 1930. Za první světové války padl do francouzského zajetí. Velkou pozornost vyvolalo v roce 2013 zveřejnění fotografie, na které pózuje v uniformě takzvané Modré armády. Ta verbovala polské zajatce, aby bojovali proti Německu a Rakousku-Uhersku za polské osvobození. Jestli se dědeček budoucí německé kancléřky skutečně zúčastnil bojových akcí proti německým jednotkám, není jasné.

zahraniční hosty a defiluje spolu s nimi před vojenskou čestnou stráží, pohybuje se zvláštními, houpavými kroky a zásadně mimo rytmus vojenské kapely. Ona sama to vysvětluje tak, že chce dát najevo neochotu podřídít se militaristickému pochodovému tempu.

Otřes pro manžele Kasnerovy představoval osud pražského jara. Projekt „socialismu s lidskou tvář“ v nich vyvolal nadšení. Dceru Angelu s sebou vzali v červenci roku 1968 na dovolenou do Krkonoš, dva dny strávili v Praze, opájeli se atmosférou, která byla podle Kasnera důkazem o slučitelnosti svobody a socialismu. Do NDR se vrátili jenom několik dnů před invazí vojsk států Varšavské smlouvy.

Nepochybné jsou Kasnerovy zásluhy v sociální oblasti. V Templinu vedl komunitní centrum, které pomáhalo mentálně postiženým dětem. Péče o slabší zřejmě měla na malou Angelu velký vliv. Zda ji ale jakkoli ovlivnily názory jejího otce, ona směs